

ОСОБЛИВОСТІ МОДЕЛЮВАННЯ КОНЦЕПТУАЛЬНОГО ПОЛЯ АКТАНТА-МАТЕРІ ЯК ІНФОРМАЦІЙНОГО ЯДРА КОНЦЕПТА "МАТЕРИНСТВО" (на матеріалі сучасної англійської мови)

Стаття присвячена аналізу специфіки кореляції концептуальних структур та мовних засобів реалізації концептуального поля актанта-матері.

Встановлення характеру концептуальних структур, які проявляються в семантиці одиниць мови і мовлення є одним із завдань когнітивної лінгвістики. Для дослідження семантики в межах когнітивної парадигми використовується метод концептуального аналізу, який являє собою пошук тих загальних концептів, які підведені під один знак, і представляють буття знака як маркера відомої когнітивної структури [1:85]. Оскільки найважливіші концепти мають мовне вираження, вважається, що найкращий доступ до опису концептів і визначення їх природи забезпечує саме мова [2: 16]. Концепт уміщує різноманітні знання, частина з яких виходить на поверхню у вигляді мовного знаку. Аналіз значень мовних одиниць, що репрезентують концепт, їх словникові тлумачення, мовленнєві контексти і є аналізом власне концепта. Об'єктом такого аналізу є смисли, що передаються окремими словами, словосполученнями, типовими пропозиціями та їх реалізаціями у вигляді конкретних висловлювань, а також окремими текстами. Сфера чуттєвого, досвіду, зорових, слухових, смакових та інших відчуттів і уявлень, інтуїтивного, що лежить за межами мови, архетипи колективного несвідомого також можуть відобразитися в мотивуючій базі найменування. Омовлена і неомовлена інформація представлена у концепті в нерозривній єдності; межі між вербальною та невербальною частиною концепта нечіткі, дифузні. Омовлений компонент концепта може моделюватися у вигляді фрейма пропозиційно-асоціативного типу, фрагменти якого знаходять відображення в ономасіологічній структурі знака [3: 76]. Зіставлення всіх доступних мовних засобів репрезентації концепта в системі мови та в мовленні дозволяє виявити основний його зміст, структуру, а також принципи організації мовного матеріалу. Зміст структури концепта залежить від умов його формування та функціонування у кожної особистості, тому перелік концептуальних ознак (власне зміст концепта) є складним та надзвичайно актуальним завданням, розв'язанням якого займаються чимало вітчизняних та зарубіжних учених (Дж. Лакофф, Р. Джекендофф, О.С. Кубрякова, Ю.С. Степанов, М.М. Болдирев, З.Д. Попова, Й.А. Стернін, С.А. Жаботинська та ін.). Концепт може отримати польовий опис у термінах ядра і периферії: до ядра будуть відноситися шари з найбільшою чуттєво-наочною конкретністю, первинні, найбільш яскраві образи; більш абстрактні семантичні шари складають периферію концепту, на що вказує статус тієї чи іншої концептуальної ознаки [4: 14-15].

Наша стаття присвячена аналізу особливостей моделювання концептуального поля актанта-матері, що є інформаційним ядром концепта "МАТЕРИНСТВО". Цей концепт входить до ядра будь-якої національної концептосфери, адже є поняттям філософського, релігійного та загальнолюдського плану. Материнство як соціокультурний феномен містить у собі генезис усієї людської культури та цивілізації, всього суспільно-історичного та родинного досвіду людства [5: 10]. Поставлена проблема передбачає розв'язання низки конкретних завдань: визначення обсягу ономасіологічного простору концептуального поля актанта-матері; моделювання фрейма-скрипту та аналіз семантичного наповнення слотів концептуального поля актанта-матері; виокремлення субкатегоріальних найменувань досліджуваного концепту.

Ономасіологічний простір концепта може бути певним чином змодельований у вигляді лінійної послідовності функцій головної діючої особи (актанта-матері), прототиповий образ якої є базовим концептуальним квантором змісту досліджуваного концепта. Актанту приписуються ті чи інші статичні характеристики (атрибути – фізичні та духовні якості) та функції, реалізація яких переслідує задану мету і спрямована на досягнення певного результату. Дії та вчинки актанта відображені у динамічних характеристиках (мотивуваннях дій актанта і результатах цих дій) [6].

Аналіз лексичних одиниць свідчить про те, що концептуальна модель актанта-матері є ієрархічною фреймовою структурою, що включає чотири слоти, які заповнені змінними характеристиками: концептуальна основа актанта-матері може бути представлена у вигляді фрейма-скрипту, який структурується за схемою "джерело" – "шлях" – "ціль". У концептуальний простір актанта включаються предикатні зони атрибутів, функцій, мотивувань та результатів дій (за основу ми беремо модель концептуального поля актанта, розроблену Н.Ф. Сремеевою): зона атрибутів: (такий) [ДЕХТО-актант] – зона функцій: [СПРИЧИНЯЄ ДЕЩО] (так) – зона каузативності: [З МЕТОЮ] – зона результату: (такий) [РЕЗУЛЬТАТ]. Кожен з цих елементів має різне інформаційне наповнення відповідно до конкретної життєвої ситуації: в нашому випадку це ситуація появи дитини, де головною діючою особою є жінка, що стає матір'ю, проходячи певну стадію якісних перетворень (фізіологічних, психологічних чи соціальних).

Мета статті передбачає не лише встановлення характеру семантичного наповнення центрального суб'єктного слота ДЕХТО, але й аналіз наповнення його ознакових слотів (атрибутів, функцій, мотивувань, результатів). Атрибутивні ознаки слота ДЕХТО задаються певним переліком наступних концептуальних сфер (КС): 1) КС "приваблива зовнішність" (sweet, delicate, nice, good-looking, attractive) E.g.: *Beth was beautiful, her face glowing as she gazed down at her child* [7: 33]; *There was a kind of aura about her now* [8: 78]; *With the baby now she looked blooming, confident and plain old-fashioned sexy* [9: 237]. 2) КС "емоційність" як невід'ємна

характеристика жінки-матері (too sensitive) E.g.: ... her hormones were absolutely, utterly out of control [7: 138]; She was so fragile and totally vulnerable [10: 58]; She could not remember feeling such a volatile storm of sensations and emotions before [9: 220]. 3) КС "материнська любов (піклування)" E.g.: We love them, guide them, give them our hearts [7: 225]; She smothers with her love [7: 159]; She lavished her son with all her love and adoring attention [10: 146].

Результати аналізу ілюстративного матеріалу свідчать про наявність певних стереотипних уявлень про прототипову матір у концептуальній картині світу англомовної спільноти. Таким чином, прототипова мати "повинна" володіти таким набором атрибутів: "приваблива зовнішність" + "емоційність" + "материнська любов (піклування)". Враховуючи вищезгадані факти, можемо зробити висновок, що концептуальною домінантою зони атрибутів є зміна, що відбувається з жінкою, коли вона стає матір'ю. Власне саме поняття "зміна" у методологічному та загальнопсихологічному плані трактується неоднозначно. По-перше, в понятті "зміна" виділяється ознака створення суттєвих відмінностей у об'єкті, стані, процесі або якості. По-друге, акцентується темпоральна характеристика: "набуття нових якостей із плином часу". По-третє, підкреслюється власне зміна особистості, що включає в себе появу таких інтегральних характеристик, як зміна способу сприйняття дійсності, здатність генерувати інсайт. Крім того, зміна визначається як переміна способу міркування про проблему та реорганізація розповіді про свій досвід з використанням нових мовних термінів [11: 12]. Беручи до уваги перелічені характеристики зміни, можна зробити висновок, що для матері актуальною є зміна фізіологічного, психологічного та соціального статусу.

У зону функцій слота СПРИЧИНЯЄ ДЕЩО, тобто в коло дій актанта (жінки-матері), включаються такі концептуальні сфери: 1) **одружитися / знайти потрібного чоловіка, який міг би стати батьком дитини** E.g.: She was the woman who believed in a future with a man and children [12: 89]; She met her husband in her first year of premed, married him and instantly got pregnant [8: 2]; I made a bargain to marry Sebastian because I wanted to have a baby [10: 105]. 2) **штучне запліднення** E.g.: He thought these days of artificial insemination. At least that way he could give Eve a child of her body if not his blood [12: 180]; ...she was more than willing to have this one (child)... Everything had been handled by artificial insemination through a local doctor [8: 54]. 3) **усиновлення** E.g.: We were going to adopt. It would give a home to someone who really needs one, instead of just adding another baby to the world [8: 391]; ...she had first suggested it... Adoption was better, for it allowed outsiders the doubt of just who the barren party was, or even if there were one [12: 191]; ...she considered adoption an option [12: 193].

У концептуальну зону слота З МЕТОЮ / ПРИЧИНА (зона каузативності) входять мотиви, причини, цілі дій – все те, що обумовлює вчинки (бажання мати дитину): 1) **прагнення до щастя материнства** E.g.:... once you have your baby your life is going to be complete, a charmed little circle of perfect happiness [10: 172]; ...when she looked at Christian sleeping quietly beside her, life seemed infinitely worth living [8: 373]. 2) **утеча від самотності** E.g.: I was much happier to share my life with someone quiet, thoughtful and gentle (her son David). I longed for the masculinity which had been lacking in my life [13: 45]; ...there was always David, someone alive to talk to and look after whose needs had called up whatever strength I had and kept me more or less on the rails [13: 47]. 3) **реалізація материнських почуттів** E.g.: Oh, God, how she'd love to have another baby. The happiness of feeling it inside her, coming to life [14:20]; the sharp stab of envy she felt was normal, the alarm going off on her biological clock [9: 281]. 4) **отримання "частини" коханого чоловіка** E.g.:... she loved Andy so much, and loved thinking about having his children [8: 7]; ... she wanted this baby - Mike's baby - with all her heart [9: 354]; ... she'd been obsessing on having his baby [8: 81]. 5) **народження дитини для коханого чоловіка** E.g.:... marrying as late as she had and the baby was more like a gift to him [13: 21]; ... she had wanted more than she could articulate to be able to give him the child [12: 181]; ... want to give what he wants more than anything in the world, a child of his blood [12: 197].

Реалізація слота З ТАКИМ РЕЗУЛЬТАТОМ зумовлена логічною послідовністю "причина-дія-результат": 1) **досягнення гармонії в житті** E.g.: She was a member of the secret society - she had a baby [8: 312]; Christian was a gorgeous baby, and a source of constant joy [8: 411]; Hilary's arrival in her life was not a victory for her, it was a blessing [8: 352]. 2) **продовження роду, зміцнення родини** E.g: Children are the great exception-makers. Children ratify everything [13: 167]; ... the baby was my gift to our future [12: 213]; ... they seemed to become a sort of a unit with their children and husbands [8: 7].

Отже, концептуальне поле актанта-матері є основним інформаційним ядром складної категорії "материнство", яке є структурованим переліченими концептуальними сферами. Наведені вище приклади концептуальних сфер виступають як типовий ілюстративний матеріал, на якому простежуються шляхи мовної реалізації концептуального поля "актанта-матері".

Категорія "мати" виступає в мові як категорія найменування, оскільки вона охоплює усі слова-найменування, що її відображають не лише експліцитно, але й імпліцитно. Входження слів-найменувань в категорію "мати" відбувається шляхом включення дещо вужчих сфер субкатегоріальних найменувань, найбільш репрезентативними, з яких в ході нашого дослідження виявлені: "Інстинкти", "Емоції", "Поведінка". Ці субкатегорії включають слова-найменування, які є складовими семантичними конститuentами концептуального поля "мати":

'Інстинкти': E.g. Her arms went instinctively around the baby, cradling it to her [9: 32-33]; Urge to start cleaning and baking were part of the nesting instinct [9:10]; Being a mother was instinctive and I'd immediately know all the answers [7: 119]; Her hands instinctively crept to protect her flat abdomen [10: 22]; Her mother's intuition was always on red alert [7: 265]; It was horrible to be interrupted by maternal duty: instinctive desire to get to David [13: 95].

"Емоції": E.g. All the extra hormones flooding your system are making you touchy [10: 33]; ...little urges women get, emotion swings, food cravings [9: 193]; She lived in constant fear that something would happen to Hilary [7: 127];

Her mind was full of broken arms, legs and collar-bones...never failing terror of mortal injuries [13: 42];...such a terror is never far from the surface in any imaginative mother [13: 203];

"Поведінка" (child-centered life):...all her energies should be concentrated on the baby [9:110]; ...everything in my life centered around Molly [15: 299]; She had very firm feelings about mother-son bonding [10: 83]; With a new baby, there was no room in her life for a man [9: 114]; The whole world now revolved around Joseph [9: 67]; All she could really focus on was the baby [8: 80]; They shape their children in their own image, like God in Genesis [13: 139]; We love them, guide them, give them our hearts and then are supposed to set them free... There's a rhythm to being a mother... [7: 225]; I'd immediately know all the answers when it came to molding these young lives God had placed in my hands [7: 119]. Наявність таких дієслів як *to take care, to control, not to let go, to suffocate (with love), to shape, to dictate* etc. у даній субкатегорії свідчить про реалізацію етимологічного аспекту концепта "материнство" (*mother* – від корню індоєвропейського походження *ma-* – *to measure, to manage*), а саме елементу піклування, керування [16: 328].

Загалом у наведених вище прикладах простежується тенденція до вживання частіше емоційно насиченої, експресивної, ніж нейтральної лексики. Це дає змогу зробити висновок про те, що одним з домінуючих компонентів у концепті "МАТЕРИНСТВО" є саме почуття, емоційна сфера жінки. Перелічені субкатегорії є тими складовими семантичними конститuentами концептуального поля актанта-матері, які виділяються як певні універсальні ознаки цього поняття. Аналіз представлених лексичних одиниць дає можливість простежити, за допомогою яких засобів концепт "МАТЕРИНСТВО" представлений у мові та у мисленні людини. Вищеописані ключові моменти концептуального поля актанта-матері становлять основний зміст концепта, але слід зазначити, що у статті запропоновано аналіз певної прототипової моделі "ідеальної" матері, де материнство є бажаним явищем, а поведінка, думки, почуття матері зосереджені здебільшого на дитині. У подальшому дослідженні, що базуватиметься на теорії прототипів, планується довести, що така модель поведінки характерна не для всіх матерів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Кубрякова Е.С. Об одном фрагменте концептуального анализа слова *память* // Логический анализ языка. Культурные концепты. – М.: Наука, 1991. – С. 85-91.
2. Jackendoff R. *Semantics and Cognition*. – Cambridge (Mass.): MIT Press, 1983. – 283 p.
3. Селиванова Е.А. Когнитивная ономазиология (монография). – К.: Издательство украинского фитосоциологического центра, 2000. – 248 с.
4. Стернин И. А. Может ли лингвист моделировать структуру концепта? // Когнитивная семантика: Тамбовский гос. ун-т. – 2000. – Т 2. – С.13-16.
5. Рамих В.А. Материнство и культура: философско-культурологический анализ. – Ростов-на-Дону: Изд. центр ДГТУ 1997. – 143 с.
6. Еремеева Н.Ф. Концептуальное пространство английской народной сказки: Дис... канд. филол. наук: 10.02.04 / Черкасский гос. ун-т. – Черкассы, 1997. – 193 с.
7. Palmer D., Macomber D., Duncan J. *Take Tree Women*. – L.: Harlequin Enterprises Ltd., 1993. – 379 p.
8. Steel D. *Mixed Blessings*. – N.Y.: A Dell Book, 1993. – 416 p.
9. Camp C., London C., Woods S. *Maternity Leave*. – N.Y.: Silhouette Books, 1998. – 379 p.
10. Napier S. *Honeymoon Baby*. – N.Y.: Harlequin Enterprises Ltd., 1998. – 185 p.
11. Лушин П. В. Психология личностного изменения. – Кировоград: КГУ, 2002. – 352 с.
12. Dancer L. *His woman's gift*. – Meteor Publishing Corporation Bensalen PA, 2000. – 220 p.
13. Banks R.L. *Two is lonely*. – L.: Harlequin Enterprises Ltd., 1974. – 250 p.
14. Oats J.C. *It is Bitter, and because it is my heart*. – N.Y.: A Plume book, Penguin books, USA Inc., 1991. – 404 p.
15. Miller S. *The good mother*. – Harper&Row, Publishers, NY, 1986. – 310 p.
16. Chambers's *Etymological Dictionary of the English Language*. – L.: The People's Edition, 1907. – 600 p.

Матеріал надійшов до редакції 1.04.2004 р.

Хименко С.А. Особенности моделирования концептуального поля актанта-матери как информационного ядра концепта "МАТЕРИНСТВО" (на материале современного английского языка).

Статья посвящена анализу специфики взаимодействия концептуальных структур и языковых средств выражения концептуального поля актанта-матери.

Khymenko S.A. The Peculiarities of Constructing Conceptual Field "Mother-Agent" as an Informational Nucleus of the Concept "MOTHERHOOD".

The article focuses on the peculiarities of the interaction of conceptual structures and linguistic means of representation of conceptual field "mother-agent".